

Autoritet i totalitarizam - psihološko i socijalno-psihološko razumijevanje nastanka i vladavine nacizma u Njemačkoj

---

Marić, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:447450>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Luka Marić

**Autoritet i totalitarizam – psihološko i socijalno-
psihološko razumijevanje nastanka i vladavine
nacizma u Njemačkoj**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Autoritet i totalitarizam – psihološko i socijalno-psihološko
razumijevanje nastanka i vladavine nacizma u Njemačkoj

Završni rad

Student/ica:

Luka Marić

Mentor/ica:

Mr. sc. Ratko Čorić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Luka Marić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Autoritet i totalitarizam – psihološko i socijalno-psihološko razumijevanje nastanka i vladavine nacizma u Njemačkoj** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. rujna 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijesni kontekst.....	1
3. Analiza socijalnih odnosa u Njemačkoj u razdoblju između dva svjetska rata.....	6
4. Sociološka analiza.....	9
4.1 <i>Erich Fromm- Bijeg od slobode</i>	9
4.2 <i>Autoritet i obitelj</i>	11
4.3 <i>Autoritarna ličnost</i>	14
4.4 <i>Wilhelm Reich i Masovna psihologija fašizma</i>	16
5. Zaključak.....	19
6. Popis literature.....	22

Autoritet i totalitarizam - psihološko i socijalno-psihološko razumijevanje nastanka i vladavine nacizma u Njemačkoj

Sažetak

Ovaj rad bavi se Njemačkom između 2 svjetska rata, te pokušava pronaći uzrok ljudske podložnosti autoritetu i totalitarnim sistemima. Glavno pitanje na koje se pokušava odgovoriti u ovom radu je zašto ljudi pristaju na totalitarne sisteme i podržavaju ih, te zašto se ljudi općenito podređuju autoritetu. Analizom uvida i teorija raznih autora pokušalo se postići bolje razumijevanje autoriteta i totalitarnih sistema, te primjenom istih na kontekst Njemačke pokušalo se razumjeti zašto su ljudi podržavali nacističku vlast, a pritom i zašto ljudi općenito pristaju na takvu vrstu vlasti. Na kraju rada daje se odgovor na pitanje: je li moguće da u današnjem društvu (koje vjeruje u demokratske vrijednosti i jednakost) ponovo dođe do nastanka jednog društva poput nacističke Njemačke? Na temelju svega što je utvrđeno u radu, na to pitanje daje se potvrđan odgovor.

Ključne riječi: nacizam, autoritet, totalitarni sistemi

Authority and totalitarianism- psychological and socio-psychological understanding of the rise and rule of Nazism in Germany

Abstract

This paper deals with Germany between the two world wars, and is trying to find the cause of human tendency to submit to authority and totalitarian systems. The main question that this paper tries to answer is why do people accept totalitarian systems and support them, as well as why people submit to authority in general. By analysing the insights and theories of various authors, we tried to get a better understanding of authority and totalitarian systems and, by applying this to the context of Germany, get a better understanding of why people supported the Nazi government, as well as why people accept that kind of government in general. At the end of the paper an answer is given to the question: "is it possible that, in modern society that values democracy and freedom, another society like Nazi Germany rises again?" Based on everything that was said in the paper, we concluded that the answer to that question is affirmative.

Key words: Nazism, authority, totalitarian systems

1. Uvod

U ovom radu bavit ću se razdobljem između dva svjetska rata i za vrijeme Drugog svjetskog rata u Njemačkoj. Od posebnog interesa je pokušaj odgovora na pitanje zbog čega je njemački narod podržavao nacističku vlast. Želio bih istražiti tko je i zašto podržavao Adolfa Hitlera i njegovu stranku, čiji se period vladavine, po mnogima, danas smatra jednim od najmračnijih u nedavnoj povijesti čovječanstva. Također ću pokušati istražiti zašto uopće dolazi do nastanka totalitarnih režima kao što je bio onaj u nacističkoj Njemačkoj u tom periodu, te zašto ih ljudi podržavaju i pristaju na njih. Za početak smatram da je bitno analizirati povijesni kontekst tadašnje Njemačke. Nakon prvog svjetskog rata Njemačka je imala brojne probleme zbog kojih je narod bio jako nezadovoljan. Hitler je naizgled nudio najbolje rješenje tih problema, što bi moglo vrlo lako objasniti pristanak na totalitarni diktatorski režim. Povijesnim kontekstom bavit ću se u prvom djelu ovog rada. U drugom poglavlju bavit ću se klasnom analizom i općom socijalnom situacijom tadašnje Njemačke, te ću kratko analizirati što su za pojedine društvene skupine bile prednosti, a što nedostaci Hitlerovog režima. U zadnjem dijelu ovog rada napraviti ću sociološku analizu autoriteta i totalitarnih sistema služeći se analizama i uvidima teoretičara koji su se bavili ovim razdobljem povijesti, te ću uz pomoć tih uvida pokušati objasniti kako je i zašto došlo do nastanka nacizma u Njemačkoj nakon prvog svjetskog rata. Nakon što analiziram autoritet i totalitarizam i primijenim ga na kontekst Njemačke, pokušat ću odgovoriti na pitanje koje je potaknulo pisanje ovog rada: je li moguće da u današnjem društvu (koje vjeruje u demokratske vrijednosti i jednakost) ponovo dođe do nastanka jednog društva poput nacističke Njemačke?

2. Povijesni kontekst

Prije nego počnemo navoditi bilo kakve povijesne činjenice, važno je napomenuti da su svi podaci i uvidi u ovom poglavlju u potpunosti preuzeti s web izvora Mothertravel.com.

Prema članku na stranici Mothertravel.com, Adolf Hitler rodio se 1889. godine u Austriji. Nakon što je odbijen na bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti, ostao je u Beču do 1913. godine, te je gradio u sebi ideologiju o superiornosti njemačke rase, kao i ideju da su Židovi glavni krivci za velik broj svjetskih problema (Mothertravel.com). Godine 1913. preselio se u München, gdje je postao član Njemačke radničke stranke (DAP), koja postaje

poznata kao Nacionalsocijalistička Njemačka radnička stranka (NSDAP) 1920. godine, tvrdi isti članak. Pristaše ove stranke zvali su se nacisti, a Hitler je postao vođa stranke 1921. godine. Stranka je imala i svoju vlastitu privatnu vojsku- takozvane jurišne trupe (SA), na čelu koje se nalazio Ernest Röhm, bivši vojni časnik (Mothertravel.com). Stranka je, pod Hitlerovim vodstvom, osuđivala i krivila za poslijeratne poteškoće njemačkog naroda takozvane "novembarske kriminalce",¹ kao i Versajski sporazum koji su oni potpisali (Mothertravel.com). Ovo je stranci donijelo brojne pristaše među onima koji su najgora pogođeni poslijeratnom krizom- bivšim vojnicima, nižom srednjom klasom i malim poljoprivrednicima, prema istom članku. Godine 1923. stranka organizira neuspjeli državni udar, zbog kojeg Hitler dobiva zatvorsku kaznu u trajanju od pet godina. Tijekom odsluživanja zatvorske kazne napisao je knjigu Mein Kampf, u kojoj iznosi svoje političke ciljeve. Kaznu nije odslužio u potpunosti- pušten je na slobodu nakon samo jedne godine. (Mothertravel.com)²

Nakon što je pušten na slobodu, Hitler je odlučio ponovo pokušati doći na vlast, no ovaj put legalnim putem, odnosno putem izbora (Mothertravel.com). Da bi dobio potrebne pristaše za pobjedu na izborima, odlučio je da će stranka (NSDAP) koristiti propagandu, te je odlučio da će stranka razviti birokratsku strukturu kao pripremu za eventualni dolazak na vlast (Mothertravel.com). Do 1928. godine, stranka je imala preko 100 000 članova, ali uspjeh stranke na izborima bio je skroman- dobili su samo 2,6% glasova te iste godine. (Mothertravel.com)

Isti članak tvrdi da je vjerojatno najvažniji događaj, zbog kojeg je Hitler uspio doći na vlast u Njemačkoj, ekonomska kriza koja nastupa 1929. godine. Njemačka je osobito jako pogođena ovom krizom, zbog već postojeće poslijeratne krize, kao i zbog činjenice što je njemačka ekonomija ovisila o kratkoročnim kreditima SAD-a, koji prestaju zbog ekonomske krize. Nezaposlenost je, prema članku na Mothertravel.com, narasla s 8,5% u 1929, godini na 30% u 1932. godini. Dodatno pogoršavaju situaciju ekonomske mjere kancelara Heinricha Brüninga, koje su uzrokovale toliko jada da Saveznici više nisu tražili od Njemačke da plaća

---

¹ Novembarski kriminalci- naziv za njemačke političare koji su sudjelovali u potpisivanju Versajskog sporazuma na kraju Prvog svjetskog rata.

² Informacije u ovom poglavlju uglavnom su opće poznate povijesne činjenice. Za pisanje poglavlja 2. *Povijesni kontekst* korišten je članak na internet stranici <http://motherearthtravel.com/history/germany/history-13.htm>

daljnje reparacije za prvi svjetski rat (Mothertravel.com). Situacija je bila loša i građanski rat činio se neizbježan.

U ovako očajnoj situaciji, narod je bio spreman pristati na bilo što, samo da njihovom jadu dođe kraj. Upravo ova činjenica ide u prilog Hitlerovoj stranci, koja pokreće medijsku kampanju u kojoj predstavlja svoj osnovni program. Program stranke je bio jednostavan i razumljiv, te je lako privukao brojne pristaše, pogotovo među onim društvenim skupinama koje je kriza najviše pogodila, prema članku na Mothertravel.com. Prema uvidima dostupnima na web-stranici Mothertravel.com o povijesti Njemačke u promatranom period, za krizu stranka krivi Versajski sporazum i reparacije koje Njemačka plaća od kraja Prvog svjetskog rata zbog odrednica tog sporazuma. Također krivce pronalazi i u marksistima i Židovima, te obećava ono što njemački narod u ovoj situaciji najviše priželjkuje- rješenje ekonomske krize, kao i obnovljeni red u državi. (Mothertravel.com)

Kancelar Brüning, koji je uveo mjere štednje koje su uzrokovale dodatni jad njemačkom narodu, nije imao parlamentarnu većinu, već je vladao na temelju posebne uredbe koju je dao predsjednik Hindenburg. Na web-stranici Mothertravel.com stoji: "Vladanje bez parlamenta bio je korak u suprotnom smjeru od parlamentarne demokracije i veći dio političke desnice odobravao je ovo stanje. Mnogi povjesničari vide taj razvoj kao dio strateškog plana kojeg su formulirali konzervativci u želji da ukinu republiku i zamjene je s autoritarnim režimom." (Mothertravel.com)

U siječnju 1933. godine, Franz von Papen sastavlja vladu i stavlja Hitlera na mjesto kancelara, prema istom članku koji je korišten i do sada u ovom povijesnom pregledu. Papen i drugi konzervativci mislili su da će moći kontrolirati Hitlera i iskoristiti njegovu veliku popularnost među narodom za vlastitu korist, no prevarili su se. Hitler je iskoristio svoju novu poziciju i sva dostupna sredstva da sebe učini apsolutnim vladarom u Njemačkoj, što mu je i uspjelo dva mjeseca nakon što je imenovan kancelarom (Mothertravel.com). Nakon smrti predsjednika Hindenburga 1934. godine, spaja dužnost predsjednika i kancelara te preuzima potpunu kontrolu nad državom (Mothertravel.com).

Prema tekstu dostupnom na Mothertravel.com, vrlo brzo nakon što je došao na vlast, Hitler je podredio svaki aspekt društvenog života svojoj kontroli. Glavno sredstvo koje su nacisti koristili za održavanje svoje vlasti bio je teror i propaganda, tvrdi isti članak. Država je imala jednostranački sistem, sve stranke lijeve orijentacije su zabranjene. Državna tijela, kao i ona lokalna, "očišćena" su od svih onih koji su bili nepodobni prema nacističkoj ideologiji- Židovi i ljevičari (Mothertravel.com). Umjesto starih sindikata i trgovačkih saveza, koji su raspušteni, niču brojne nacističke organizacije. Nekadašnje jurišne trupe (SA) pod

vodstvom Heinricha Himmlera postale su Hitlerova nova privatna vojska, SS odred (Schutz-Staffel - SS), prema članku na Mothertravel.com Ako je i moglo doći do kakvog otpora onih koji se nisu slagali s novim režimom, strah je sprječavao da do njega dođe. Pojedinci koji su pokazivali bilo kakve naznake pobune bili su hapšeni, a pogotovo Židovi i socijalisti, "krivci" za loše stanje u kojem se država nalazila tijekom dvadesetih godina stoljeća. Protivnici režima su se ili iselili u inozemstvo ili su skrivali svoje negodovanje. (Mothertravel.com)

Nisu samo svjetovne institucije te koje su bile pod pritiskom nacističke vlasti- i crkva se također našla na meti nove vlasti,. Međutim, crkva je pružala otpor i pokušavala je zadržati određenu razinu neovisnosti o režimu (Mothertravel.com). Nova vlast je ovo dopustila, pod uvjetom da se crkva ne miješa u način na koji nacisti upravljaju državom. Tako je uglavnom i bilo, osim kasnije, kad su neke prakse nove vlasti uzrokovale prosvjed crkve (kao što je eutanazija, koja se ne slaže s učenjima kršćanske crkve), prema tekstu na Mothertravel.com. Unatoč svemu, crkva i nacistička vlast dobro su se slagali- glavne mete nacista, kao što su Židovi i socijalisti, ionako nisu bili dragi katoličkoj crkvi. (Mothertravel.com)

Tadašnji ministar propagande i Hitlerov bliski prijatelj, Joseph Goebbels, uvelike je pridonio usponu nove vlasti. *Gleichschaltung* je bio naziv za proces kojim se uspostavljala totalitarna kontrola nad svim aspektima života u državi, uključujući obrazovanje i medije. Međutim, nije se smatrao potrebnim nekakav detaljan sistem cenzure, jer su svi znali što se smije a što ne smije, i kakve su kazne za kršenje pravila, prema Mothertravel.com. Ciljevi nacističke unutarnje politike brzo su postignuti. Nova vlast uživala je podršku većine njemačkog naroda, bilo zbog oportunitizma ili zato što su im se sviđali neke aspekti nove vlasti ili njihove ideologije (Mothertravel.com). Ne smijemo zaboraviti da je nova vlast donijela nešto što je narodu nedostajalo još od završetka Prvog svjetskog rata- stabilnost i sigurnost. (Mothertravel.com)

Oslanjajući se u ovom povijesnom pregledu i dalje na uvide dostupne na Mothertravel.com, nakon što je riješio pitanja unutarnje politike, Adolf Hitler krenuo je ostvariti svoj najveći cilj vanjske politike- stvaranje velikog, snažnog njemačkog carstva. To je uključivalo osvajački rat kojim bi proširio granice Njemačke na cijelu Europu, pa i šire. Ovim je ujedno riješio i problem nezaposlenosti- što je i obećao narodu ako ga izaberu na vlast. Način na koji je ovo postigao bio je pokretanjem vojne industrije. Proizvodnja naoružanja otvorila je brojna nova radna mjesta, te je puna zaposlenost postignuta 1937. godine (Mothertravel.com). 1936. godine napravljen je četverogodišnji plan, kojim su

određene proizvodne kvote, a Njemačka je trebala biti spremna za rat do 1940. godine.³ (Mothertravel.com)

Održavanje zadovoljstva i morala bilo je navodno bitno za uspjeh Hitlerovih planova. Naime, prema članku na Mothertravel.com, porezi nisu povećani upravo zbog ovog razloga, a isto tako nije ni ograničena proizvodnja potrošnih dobara. Međutim, shodno tome, naoružavanje se nije imalo čim platiti osim stranim rezervama, koje su iscrpljene do 1939. godine. Hitler je također smatrao da će nadolazeći ratovi biti brzi, pa da ovo neće biti problem, također je planirao da će poražene zemlje plaćati Njemačkoj za naoružanje i širenje (Mothertravel.com). Koliko je ovaj plan bio uspješan je pitanje otvoreno za diskusiju, no jedno je sigurno- na početku rata Njemačka je imala impresivan arsenal oružja, al nije imala zalihe koje bi služile kao zamjena za budućnost. (Mothertravel.com)

U početku, Njemačka je imala velike uspjehe u ratu. Međutim, s vremenom, prema tekstu na Mothertravel.com, počeli su gubiti te je bilo jasno da je njihov poraz neizbježan. Nikakva propaganda ni riječi više nisu mogle uvjeriti ljude da će Nijemci izgubiti, te je pokušao atentat na Hitlera 1944. godine, prema podacima pronađenim na Mothertravel.com. Dio vojnog vrha se od početka nije slagao s Hitlerom, ali nizanjem pobjeda on ih je uvijek razuvjeravao. Međutim, to se mijenja kad je poraz Njemačke postao neizbježan. Atentat ipak nije uspio. 1945. godine savezničke snage opkolile su Njemačku, te je Hitler počinio samoubojstvo (Mothertravel.com). Njemačka se bezuvjetno predala nakon toga. "Procjenjuje se da je oko 55 milijuna ljudi stradalo u Europi za vrijeme Drugog svjetskog rata. Oko 8 milijuna mrtvih bili su Nijemci." (Mothertravel.com)

Antisemitizam bila je jedna od politika nacističke Njemačke, a bila je rezultat Hitlerovih rasističkih uvjerenja. Naime, on je smatrao da su Židovi najveći neprijatelj Njemačke, te da će ona propasti ako ih ne "očisti" iz države, tvrdi članak koji je korišten i u ostatku ovog povijesnog pregleda. Ovo čišćenje započelo je čim su nacisti preuzeli vlast u državi. Postojali su zakoni protiv Židova, kojim su im se uskraćivale slobode, a zabranjeni su i brakovi između Židova i ostalih građana. Nasumični nasilni činovi protiv Židova bili su uobičajeni. 1941. godine plan je ušao u svoju iduću fazu- velik dio Židova premješten je na jug Francuske u pripremi za transport na Madagaskar (Mothertravel.com). Međutim, zbog ratnih uvjeta, plan se promijenio- počelo je masovno istrebljenje Židova. Riječ je bila o

---

³ Neću ići previše u detalje što se tiče samog rata i raznih osvajanja i datuma jer ih ne smatram toliko bitnima za ovaj rad, ali ću svakako spomenuti neke važnije činjenice koje su svakako mogle pridonijeti održavanju totalitarnog fašističkog režima u Njemačkoj.

planiranom i koordiniranom genocidu. Židovi su okupljani u logorima gdje ih se masovno istrebljivalo, a na njima su primjenjivane i metode razvijene za potrebe eutanazije. (Mothertravel.com)

3. Analiza socijalnih odnosa u Njemačkoj u razdoblju između dva svjetska rata

Već samim čitanjem povijesti perioda između dva svjetska rata možemo vidjeti zašto je Adolf Hitler bio primamljiv Nijemcima. Posljedice prvog svjetskog rata bile su porazne za njemački narod. Prema Besselu, "prvi svjetski rat stavio je dugu sjenu na njemačku politiku, i ovo je stvorilo pogodnu klimu za nacizam" (Paun, 2008:44) Situaciji svakako nije pomogla gospodarska kriza koja nastupa 1929. godine. U trenutcima očaja, Hitler narodu obećava rješenje za njihove probleme. Nikako ne smijemo zaboraviti da je Hitler bio jako uvjerljiv govornik i demagog koji ne samo da je nudio rješenje problema već je i pronašao "uzrok", Židove i socijaliste, te je usmjerio bijes i očaj naroda prema njima. Kad mu je narod pokazao dovoljno podrške da ga dovede na mjesto moći, on je brzo iskoristio ovlasti koje njegova nova pozicija nosi da sebe učini apsolutnim vladarom, a taktike zastrašivanja, cenzura i propaganda učinile su ostalo. Čak i oni stanovnici Njemačke koji nisu podržavali Hitlera vjerojatno nisu imali izbora zbog straha za svoju budućnost ako se suprotstave režimu. Međutim, većina ljudi je vjerojatno bila zadovoljna i zbog činjenice da je Hitler ostvario što je rekao- pokretanjem vojne industrije zaposlio je mnoge građane i riješio većinu financijskih problema. Neki tvrde da je tadašnja država nije bila uređena i stabilna kako se često misli- postojao je broj individua na čelu s Hitlerom koji su držali moć. Cijeli sistem se zasnivao na odanosti Hitleru i cijelom nizu pojedinaca koji su se borili za moć (često nazvano autoritarna anarhija). Hitler je činio sve da zadrži dojam iskrenosti (kao primjerice ostavljanje Weimarskog ustava nakon dolaska na vlast, kojeg se pridržavao, ali članak broj 48 Weimarskog ustava kaže da predsjednik može učiniti nešto protiv volje većine ako je to u najboljem interesu države), što je svakako pomoglo velikom broj stanovnika da povjeruje da je sistem pravedan i ispravan. Gleichschaltung⁴ je proces kojim su nacisti pokušali (i uspjeli) kontrolirati apsolutno svaku sferu života u državi, od škole do tiska, pa čak i svakodnevnog života. Znalo se što se smije a što ne i kazna za kršenje pravila je bila najstroža.

Adolf Hitler ne samo da je imao veliku podršku njemačkog naroda za vrijeme svoje vlasti od 12 godina u kojima je napravio velike promjene u državi, već je zadržao tu podršku

---

⁴ Ovo je proces kojim se uspostavila totalitarna vlast u nacističkoj Njemačkoj, a uključuje koordinaciju, ujednačavanje i kontrolu svih aspekata društva.

čak i za vrijeme rata koji je krenuo po krivu. Prema Robertu Wildeu (2017), čak i nakon što je Hitler počinio samoubojstvo, Nijemci su se i dalje borili. Veliku podršku koju je uživao održavala se upravo radi njega- "njegove ličnosti, uvelike potpomognuta propagandom genijalnog Goebbelsa. Bio je predstavljen javnosti ne kao političar, već kao nadljudsko biće koje je iznad politike- on je Njemačka, on je ono što će premostiti sve probleme tog naroda i stvoriti bolju budućnost" (Wilde, 2017). Spajanjem različitih grupa, mijenjanjem poruke koju govori svakoj, dobio je podršku većine. Viđen je kao netko tko nije gladan moći, već netko tko stavlja Njemačku i Nijemce na prvo mjesto (Wilde, 2017).

U vrijeme izbora, Hitlerova podrška bila je veća na ruralnom sjeveru i istoku (uglavnom protestantski dijelovi) i u većim gradovima punim radnika (Wilde, 2017). Drugim riječima, oni koje je najgore pogodila ekonomska kriza najviše su ga podržavali (jer je obećao rješenje).

Što se tiče klasa, viša klasa je uvijek davala podršku Hitleru. Nositelji krupnog kapitala (osim onog u vlasništvu Židova) u početku su podržavali Hitlera zbog straha od komunizma i Hitler je dobio podršku velikih kompanija i bogatih industrijalaca (Wilde, 2017). Kad je počelo naoružavanje za rat, ta podrška je porasla (zbog ekonomskog rasta i bogaćenja velikih vlasnika). "Nacisti kao Goering mogli su iskoristiti svoju prošlost da zadovolje aristokrate, a mladi aristokrati hrlili su prema SS-u i Himmlerovoj želji za elitističkim srednjovjekovnim sistemom i vjeri u stare obitelji" (Wilde, 2017).

Što se tiče srednje klase, uglavnom se smatra da je upravo ona davala najveću podršku Hitleru, pogotovo niža srednja klasa i manji vlasnici, tvrdi Wilde (2017). Nacisti su dopustili da neki biznisi propadnu,⁵ dok su oni koji su se pokazali efikasima i korisnima profitirali (Wilde, 2017). Nacisti su koristili staru njemačku birokraciju i sviđali su se bijelim ovratnicima koji, iako su možda bili malo manje skloni Hitlerovim srednjovjekovnim sklonostima, su profitirali od napretka ekonomije i višeg životnog standarda (Wilde, 2017). "Kupili su sliku umjerenog vođe koji ujedinjuje Nijemce nakon godina nasilja i podijeljenosti" (Wilde, 2017).

Prema Wildeu (2017), radnici i seljaci su također imali podijeljeno mišljenje o nacizmu. Seljaci nisu imali neke velike koristi od promjena u ekonomiji, njihova situacija ostala je uglavnom slična po tom pitanju. Nisu se baš slagali ni s Hitlerovom ideologijom, ali njihov život ipak je bio nešto sigurniji, pa se nisu previše bunili, tvrdi Wilde (2017). Unatoč

---

⁵ Ralzog bi mogao biti socijalni darvinizam, koji je bio dio nacističke ideologije, a podrazumjeva preživljavanje onih najsposobnijih, dok oni koji su preslabi propadaju. Ovo je zapravo primjena teorije evolucije (pojma prirodne selekcije) Charlesa Darwina na ljudsko društvo.

tomu što se smatralo da je urbana srednja klasa bila ona koja se najmanje slagala s nacizmom, čini se da ih je Hitler ipak uspio pridobiti. Nove radničke organizacije i poboljšanje ekonomske situacije, čini se, učinile su svoje, a Hitler je također eliminirao i "jezik sukoba" među klasama (Wilde, 2017). Umjesto njega, uveo je veze koje spajaju Nijemce bez obzira na klasu. Progonima socijalista i komunista, podrška koju su radnici davali nacistima rasla je (Wilde, 2017).

Wilde (2017) navodi kako je velika podrška nacizmu došla je od mladih, pogotovo onih koji do tad nisu glasali jer su bili premladi. Moguće razloge ovomu možemo tražiti u njihovoj izloženosti nacističkoj propagandi, kao i brojnim mladenačkim organizacijama (kao primjerice Hitlerova mladež). Koliko su oni uistinu bili indoktrinirani nije sasvim jasno, ali njihova velika podrška koju daju nacizmu neupitna je (Wilde, 2017).

Nadalje, Wilde (2017) navodi kako je, u 1920-im i 1930-im godinama, katolička crkva sve više hrlila europskom fašizmu u strahu od komunista. Ipak, katolici nisu glasali za nacistu u velikoj mjeri, za razliku od protestanata, tvrdi Wilde (2017). Hitler se ipak uspio dogovoriti s katoličkom crkvom i sklopili su sporazum kojim Hitler garantira katoličanstvo kao religiju nove države (a ne nešto drugo) u zamjenu za podršku crkve. Unatoč činjenici što je to bila laž (kaže Robert Wilde, ali ne objašnjava kako i zašto je bila laž) uspjelo je i dobio je podršku crkve kad mu je trebala. Protestanti nisu bili obožavatelji Weimara, Versajskog ugovora ni Židova pa je njihovu podršku dobio lako (Wilde, 2017). Ipak, kasnije su mnogi kršćani bili protiv njega, a neki su i javno govorili protiv njega. Zbog toga je zaustavljena eutanazija mentalno bolesnih i nemoćnih, ali zakoni protiv Židova su bili dobrodošli (Wilde, 2017).

Podrška vojske je prema Wildeu (2017) bila ključna za uspostavu i održavanje režima. Hitler je imao podršku vojske jer ih je opet naoružao i dao im priliku da se opet bore, štoviše imali su i pobjede u početku rata. Ipak, neki pojedinci u vojnom vrhu bili su zabrinuti zbog ideje velikog nadolazećeg rata, ali nizanjem pobjeda Hitler ih je razuvjerio svaki put (Wilde, 2017). "Kad se rat počeo raspadati porazom od Rusije, vojska je već bila toliko "nacistička" da su skoro svi ostali odani" (Wilde, 2017). Završava da se ubije Hitlera 1944 nije uspjela.

Čini se možda pomalo neobično da je nacizam imao toliku podršku žena, iako ih je izgurao iz mnogih zanimanja i pridavao im isključivo funkciju rađanje djece. Ipak, postojale su brojne organizacije koje su ciljale na žene (i vodile žene) koje su nudile prilike, a one su iste te prilike i iskoristile (Wilde, 2017). Dio žena htio se vratiti na stara zanimanja, ali isto tako bio je i velik broj žena koje nisu imale obrazovanje za raditi takve poslove, i rado su prihvatile ono što im se nudilo pod novom vlašću (Wilde, 2017).

Za kraj, postoji još i podrška koja je dobivena kroz teror i uvjeravanje. Dio ljudi podržavao je Hitlera isključivo zbog straha za svoj život. Za kraj ovog poglavlja, treba istaknuti da nacisti nisu bili stranka koja je preuzela državu nasilno, već su imali podršku velikog broja Nijemaca i to mogu zahvaliti "dobroj prezentaciji ideja, legendi svog vođe" (Wilde, 2017) i nekim drugim čimbenicima. Hitler je imao veliku podršku čak i među grupama za koje se očekivalo da ga neće podržavati (kršćani i žene), bar u početku (Wilde, 2017).

4. Sociološka analiza

U ovom poglavlju napraviti ću analizu odnosa autoriteta i totalitarizma sljedeći uvide nekih socijalnih psihologa i filozofa, te ću pomoću iste pokušati objasniti i bolje razumjeti autoritet i totalitarizam, a time i društveno uređenje u nacističkoj Njemačkoj. Teoretičari kojima ću se najviše baviti su Erich Fromm, Max Horkheimer, Theodor Adorno, Ronald Inglehart i Wilhelm Reich.

4.1 Erich Fromm- Bijeg od slobode

Bijeg od slobode knjiga je psihoanalitičara rođenog u Frankfurtu, Ericha Fromma, prvi put objavljena u Americi 1941. godine.. Fromm (1941) u svojoj knjizi govori o dvije različite vrste slobode; "sloboda od" koja je negativna i "sloboda za" koja je pozitivna (napomena, nazivi su prevedeni s engleskog). "Sloboda od" podrazumijeva slobodu od društvenih ograničenja kao što su društvene konvencije koje institucije i drugi pojedinci nameću pojedincu. Sloboda kakvu opisuje egzistencijalizam Jean-Paul Sartrea bila bi "sloboda od", te se za nju često borilo kroz ljudsku povijest, kaže Fromm (1941).

Kad se ljudi oslobode od autoriteta, odnosno dobiju "slobodu od", oni se često osjećaju izgubljeno i bespomoćno, prema Frommu (1941). Način na koji bi ljudi trebali ukloniti ovaj osjećaj bespomoćnosti je da upotrijebe "slobodu za" i pronađu neku zamjenu za stari poredak. Međutim, Fromm (1941) kaže da je najčešća zamjena za stari poredak podređivanje nekom autoritarnom sistemu. On ima sličnu funkciju kao stari poredak- daje pojedincu osjećaj sigurnosti i čini pojedinčev život lakšim i jednostavnijim sužavanjem izbora i broja odluka koje pojedinac mora donositi u životu (Fromm, 1941). Možemo možda iz ovoga zaključiti da su se Nijemci podčinili totalitarnom režimu nacizma zbog jedne opće

tendencije ljudi da se podčine autoritetu, i to zato što im to olakšava život sužavanjem izbora i odluka koje moraju donositi.

Fromm (1941) primjećuje da sloboda nije nešto što je oduvijek bilo važno ljudima; ona je postala važna tek u dvadesetom stoljeću. Također tvrdi da ona sloboda nije nešto u čemu ljudi uživaju kao takvoj. Pritom misli na "slobodu od", te tvrdi da mnogi ljudi ne koriste tu slobodu uspješno, već traže nekakvu sigurnost ponašanjem i mislima kojima pokušavaju smanjiti negativne posljedice takve slobode. Načini na koje to rade su:

Autoritarnost- Fromm (1941) opisuje ličnost koja sadrži elemente mazohizma i sadizma, i naziva je autoritarna ličnost. Ljudi koji imaju ovakvu ličnost žele kontrolirati svijet oko sebe, kao i kontrolirati ljude oko sebe u pokušaju da uspostave nekakav red. Također se žele podrediti nečemu što je moćnije od njih, bilo da je riječ o nekoj osobi ili nekakvoj ideji.

Destruktivnost- prema Frommu (1941), ljudi s destruktivnom ličnošću slični su onima koji imaju autoritarnu ličnost, ali za razliku od njih oni žele uništiti ono što ne mogu kontrolirati.

Konformizam- Fromm (1941) smatra da je ovo proces kojim pojedinci usvajaju normativna vjerovanja i način razmišljanja, odnosno stječu stavove koji se smatraju prihvatljivima i "normalnima" u društvu. Razlog zašto ljudi ovo rade vidi u tome što im ovo omogućuje da žive bez da stvarno kritički razmišljaju, jer kritičko razmišljanje može stvoriti osjećaj neugodnosti i anksioznosti. Konformizam također možemo povezati s onim što sam ranije rekao o podčinjavanju autoritetu jer to olakšava život sužavanjem izbora i smanjivanjem broja odluka koje pojedinac mora donositi. Konformiranje da bi se izbjeglo stvarno slobodno i kritičko razmišljanje je jako blisko tome.

Fromm primjećuje prisutnost upravo autoritarne ličnosti kod pripadnika srednje klase koji su dali podršku nacizmu.⁶

Fromm (1941) tvrdi da je Njemačka nakon Prvog svjetskog rata imala želju i potrebu za obnovom nacionalnog ponosa, odnosno za povratkom reda. Ostvarenje ove želje dolazi u obliku Nacional-socijalizma. Analizom knjige *Mein Kampf* koju je napisao Adolf Hitler, on utvrđuje da je Hitler imao autoritarnu osobnost, o kakvoj je bilo govora ranije u tekstu. Također je bio i privlačna opcija tadašnjoj srednjoj klasi kojom je vladao osjećaj nesigurnosti (Fromm, 1941).

Fromm (1941) govori i o modernoj demokraciji, te ih hvali ali kaže da sloboda kakvu nam daje ovakvo društvo nije dovoljna bez "slobode za", odnosno spontanog

---

⁶ Više o ovome u poglavlju 4.3 *Autoritarna ličnost*.

samoizražavanja i ponašanja. Iako slobodni od totalitarnih utjecaja, još uvijek na naše odluke utječu reklame i savjeti stručnjaka.

4.2 Autoritet i obitelj

Max Horkheimer u svom eseju *Autoritet i obitelj* kaže da autoritet ima puno veći utjecaj na mišljenje ljudi nego što oni sami žele priznati. Autoritet je nešto što je postojalo od samih početaka čovječanstva, odnos između ljudi u kojem je mala skupina u položaju moći dok im se većina podređuje, tvrdi Horkheimer (2002). Razlog tomu je, barem u početku, bio napredak čovječanstva. Ljudi su stvorili nekakvu ovisnost o autoritetu, osnovne karakteristike svakog pojedinačnog ljudskog bića obojene su ovim odnosima dominacije (Horkheimer, 2002). Horkheimer (2002) kaže da su ljudi napustili ideju da se ličnost pojedinca može objasniti u potpuno individualnom smislu, i ljude se promatra kao društvena bića koja su oblikovana društvom. Ljudske želje i strasti oblikovane su odnosima moći oko njih, kao i klasnim sistemom. Horkheimer (2002) razlog ovako velike uloge autoriteta u ljudskom životu pronalazi u strukturi ljudskog društva do današnjeg vremena.

Čitavu ljudsku povijest karakterizira činjenica da su se ljudi dobrovoljno pokoravali naredbama i autoritetu. Razlog tomu je što su imali koristi od toga. Kroz čitavu povijest, pokoravanje je bilo u interesu onih koji su se pokoravali (Horkheimer, 2002). Ovo možemo povezati s Njemačkom- moguće je da su se građani Njemačke pokorili nacističkom režimu jer su imali koristi od toga. Ako uzmemo u obzir stanje u kojem je tadašnja Njemačka bila, ako postoji određena skupina koja nudi rješenje problema, zar se pokoravanje toj skupini za vlastitu korist (ili korist cijele skupine) čini toliko nerazumnim? "Autoritet kao prihvaćena ovisnost stoga implicira odnos koji donosi napredak, koji je u interesu svih skupina i u korist je razvoja ljudske moći" (Horkheimer, 2002:70).⁷

Razdoblje prosvjetiteljstva obilježeno je veličanjem razuma, i, istovremeno, kritikom autoriteta. Raspadom starih autoriteta, činilo se kao da su ostvareni svi uvjeti da čovjek dosegne svoj istinski potencijal, kaže Horkheimer (2002). U stvarnosti, nešto kasnije, tijekom devetnaestog stoljeća, oslobođanjem od starih autoriteta većina ljudi naišla je na eksploataciju tvorničkog sistema, kaže Horkheimer (2002). On tvrdi da je "mali" poslovni čovjek danas isti kao i čitava klasa poslovnih ljudi za vrijeme liberalnog perioda- ovisan o tržištu, jednom iracionalnom elementu koje funkcionira u skladu sa silama izvan njegove kontrole

---

⁷ Citat preveden s engleskog jezika.

(Horkheimer, 2002). On je ovisan o tržištu utoliko što njegova mogućnost da proda svoj proizvod ovisi o tržištu. Odbacivanjem starih autoriteta ljudi su dopustili da njihovim životima i odnosima s drugim ljudima upravlja jedan novi "autoritet"- ekonomski sistem. "Otpuštanje radnika, početak ratova i mnoge druge stvari nastaju kao rezultat ekonomskog sustava i ekonomske potrebe, anonimnog "Boga" koji upravlja ljudima, zazivaju ga oni koji nemaju moći nad njim ali imaju koristi od njega" (Horkheimer, 2002:82)⁸ Zar to onda ne čini ekonomski sistem autoritetom u pravom smislu te riječi, nešto čemu se ljudi pokoravaju da bi imali korist od njega? Ne samo poslovni ljudi, već i radnici su robovi ekonomskog sustava. "U sustavu zaposlenja koji je postavljen gotovo svugdje već u devetnaestom stoljeću, odnos između radnika i poslodavca se zasniva na takozvanom slobodnom ugovoru. Čak i kad se radnici odreknu dijela svoje osobne slobode udruživanjem u sindikate, sklapanje ugovora je na kraju uvijek odluka pojedinca." (Horkheimer, 2002:85).⁹ Iako su i radnik i poslodavac dobrovoljno stupili u ugovor, Horkheimer (2002) tvrdi da nije tako, već da je postojao određeni pritisak da se stupi u takav odnos. Radnik je siromašan i natječe se protiv svoje čitave klase za radno mjesto, dok poslodavac ima iza sebe određenu moć i sredstva, kaže Horkheimer (2002). "Razlika između bogatih i siromašnih je društveno uspostavljena i održavana, a ipak se ljudi pretvaraju kao da je to prirodna potreba, kao da se ne može promijeniti." (Horkheimer, 2002:86)¹⁰ Međutim, Horkheimer tvrdi da je ovo pozitivno, u kontekstu svoje analize. Ekonomski sistem koji vrši pritisak na ljude da preuzimaju uloge u kojima su podčinjeni produktivan je i koristan. Razlog tomu je što je postojala razlika u sposobnostima između "nerazvijene" mase i obrazovanih pojedinaca u društvenom vrhu, kao i činjenici da su "tehnikе za vođenje industrije bile neadekvatno racionalizirane zbog neadekvatnih strojeva i nerazvijenog sustava komunikacije", ističe Horkheimer (2002). Stoga je uvjet za rast produktivnosti bio da se ljudi prilagode hijerarhiji.

Pri kraju svoje rasprave o autoritetu, Horkheimer (2002) iznosi nekoliko jako bitnih zaključaka o autoritetu, koji su i od važnosti za ovaj rad. Autor tvrdi da je pogrešno pokušavati razumjeti strukturu autoriteta proučavanjem odnosa između vođa i podanika. On tvrdi da je politički autoritet danas, i ljudska ovisnost i prihvaćanje istog, moguća isključivo zato što ljudi svjesno i nesvjesno prihvaćaju svoju ovisnost o jednom drugom sistemu- ekonomskom (Horkheimer, 2002). Tek kad ljudi odbiju prihvatiti odnose ovisnosti u ekonomiji, kad se autoritet u buržoaskom smislu izgubi, onda će novi autoritet (politički)

---

⁸ Citat preveden s engleskog jezika.

⁹ Citat preveden s engleskog jezika.

¹⁰ Citat preveden s engleskog jezika.

izgubiti svoju najjaču ideološku bazu, kaže Horkheimer (2002). Stoga, tvrdi Horkheimer, osuđivanje novih autoritarnih i totalitarnih režima je pogrešno ako se ne uzme u obzir i ekonomska struktura koja stoji ispod njih. "Čitava politička, religijska i filozofska literatura modernog perioda puno je riječi hvale za autoritet, poslušnost, samopožrtvovanje i ispunjavanje dužnosti." (Horkheimer, 2002:90)¹¹ Moram primijetiti, ovakva retorika započela je već širenjem Protestantizma. Zar nije već u doba protestantizma dominantna religijska misao bila da će u kraljevstvo nebesko onaj koji za svog svjetovnog života marljivo i pošteno radi, i dobro obavlja svoju dužnost? Izgleda da se s ovom tvrdnjom slaže i Horkheimer kad kaže da je filozofska misao nakon prvog svjetskog rata, dok je pripremala teren za pobjedu autoritarnih i totalitarnih režima, iza sebe imala dugu tradiciju na koju se mogla osloniti (Horkheimer, 2002).

U društvu se često priča o slobodi, a ljudi se ipak svojevremeno pokoravaju autoritetu. Postavlja se pitanje zašto je to tako? Horkheimer (2002) pronalazi odgovor u institucijama, posebno obitelji. Prema Horkheimeru, institucije su te koje "treniraju" ljude od rođenja i stvaraju tipove ličnosti podložne autoritetu. Obitelj je prikladna za ovu ulogu jer i sama ima autoritarnu strukturu u patrijarhalnom društvu, kaže Horkheimer (2002). Kultura je ta koja legitimira poredak. Institucije kao što su obitelj, škola i crkva uvjeravaju ljude da prihvate društveni poredak (Horkheimer, 2002). Prihvaćena ovisnost o autoritetu, o kojoj sam govorio u prethodnom dijelu ovog poglavlja, je rezultat ljudi s ličnošću koja prihvaća podložnost, a razvija se socijalizacijom u okolišu u kojem postoje institucije koje "stvaraju" ljude s takvom ličnošću (Horkheimer, 2002). Ključna za stvaranje autoritarne ličnosti je obitelj. Čini mi se kao da Horkheimer (2002) na neki način kritizira racionalizaciju u čitavom ovom djelu, pogotovo racionalizaciju obitelji u modernom društvu. Moderna, racionalizirana obitelj postala je otuđena. Uloga majke se mijenja, dijete se odgaja racionalno, odgoj se planira i nije više spontan odnos između majke i djeteta. Zbog svega ovoga dijete gubi osjećaj majčinske ljubavi. "Dijete ne pronalazi više ni uzor u liku oca, koji gubi ulogu moćnog zaštitnika, te umjesto toga uzor traži u liku nad-oca, odnosno fašističkog vođe" (Horkheimer, prema Tonković 2016/2017) Razlog zbog kojeg je otac u obitelji imao autoritet je taj što je on onaj koji donosi novac i sredstva za obitelj. Djeca poštuju svog oca, on je autoritet kojem se pokoravaju i slušaju ga, i to ih priprema za pokoravanje autoritetu u ostatku njihova života. Međutim, kad otac izgubi tu ulogu? U trenutku kad prestane biti taj koji donosi novac i sredstva za obitelj, kad izgubi svoj položaj u društvu, što je svakako bio slučaj u Njemačkoj

---

¹¹ Citat preveden s engleskog jezika.

nakon prvog svjetskog rata, kad je država dosegla rekordan broj nezaposlenosti. Erik Erikson (prema Baarsu, 1993:350) kaže da je "Nijemcima, zbog njihove kulture i povijesti, nedostajao jak unutarnji autoritet što su nadoknađivali grubim ponašanjem prema svojoj djeci, od koje su zahtijevali apsolutnu poslušnost."¹² Iz ovoga možemo vidjeti da su Nijemci imali upravo onakav tip obitelji o kakvoj govori Horkheimer, a to je autoritarna obitelj. Erikson (prema Baarsu, 1993:350) je također rekao da su Nijemci "strastveno okrutni sami prema sebi, naklonjeni sadizmu i da imaju opsesivne brige oko pitanja seksa"¹³ (više o ovome u kasnijem poglavlju koje se bavi knjigom Wilhelma Reicha).

4.3 Autoritarna ličnost

Autoritarna ličnost je knjiga koju su napisali Theodor W. Adorno, Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson i Nevitt Sanford, istraživači s kalifornijskog sveučilišta (University of California, Berkeley). Knjiga je objavljena 1950. godine. Sadrži detaljan opis velikog istraživanja koje je provedeno, u kojem se pokušalo pronaći tip osobe sklone fašizmu/autoritarizmu. Hipoteza je bila da postoji tip osobe koja je sklona fašističkoj propagandi.

Istraživanje je provedeno u dva dijela- prvi je bio kvantitativni dok je drugi bio kvalitativni. Kvantitativni dio istraživanja sastojao se od upitnika izrađenog za potrebe ovog istraživanja, dok je kvalitativni uključivao manji broj ispitanika iz kvantitativnog dijela, koji su izabrani na temelju rezultata upitnika i na kojima je proveden intervju.

Upitnik je koristio skalu Likertovog tipa, gdje su ispitanici svoje slaganje, odnosno ne slaganje s određenim tvrdnjama izražavali na skali od -3 do +3. Sastojao se od tri psihometrijske skale- skala antisemitizma, skala etnocentrizma i skala političkog i ekonomskog konzervativizma. Skala antisemitizma uključivala je set osobina koje su povezane sa Židovima (primjerice nemilosrdni, radikalni, prljavi). Statističkom analizom rezultata utvrđena je visoka korelacija između antisemitizma i etnocentrizma. Korelacija skale političkog i ekonomskog konzervativizma sa skalom etnocentrizma i antisemitizma nije visoka, al također nikad nije bila negativna; ni etnocentrizam ni antisemitizam nikad ne idu uz ljevičarske, liberalne stavove (Adorno i sur., 1993).

---

¹² Citat preveden s engleskog jezika.

¹³ Citat preveden s engleskog jezika.

F-skala je ciljalo na autoritarne, anti-demokratske tipove ličnosti kakve se pretpostavljalo da imaju osobe sklone fašističkoj propagandi. Skala je sadržavala sljedeće predmete, napisane na temelju materijala fašističke propagande:

- konvencionalizam (prihvatanje konvencionalnih vrijednosti)
- podčinjavanje autoritetu (autoritarnim osobama unutar grupe)
- autoritarna agresija (agresija protiv ljudi koji krše konvencionalne vrijednosti)
- opozicija spram subjektivnosti i imaginacije
- praznovjerje i stereotipi
- snaga i moć
- destruktivnost i cinizam
- zabrinutost oko seksa
- percepcija svijeta kao opasnog

Nakon revizije skala, F-skala imala je korelaciju .75 prema kombiniranoj skali antisemitizma i etnocentrizma, i .57 prema skali političkog i ekonomskog konzervativizma. Etnocentrizam, antisemitizam i potencijal za fašizam međusobno su povezani, kao i konzervativizam, iako ne snažno kao ostali (Adorno i sur., 1993).

Već je slične tendencije primijetio Erich Fromm (prema Baarsu, 1993). Fromm je sastavio upitnik, koji je bio namijenjen industrijskim radnicima i civilnim službenicima u Njemačkoj. Zatim je pokušao pronaći "konzistentnosti unutar odgovora na razne teme u upitniku" (Baars, 1993:346) da bi napravio par "idealnih tipova". S vremenom, sastavio je tri glavna tipa- radikalni, konformistički i autoritarni. Primijetio je velik broj autoritarnih tipova, pogotovo među glasačima Nacional-socijalističke Partije. Na temelju ovih saznanja, Fromm je opisao tip ljudi koji imaju "konzervativno-autoritarni karakter. Imali su snažan nagon da se podčine jakim vođama kojima su se divili kao simbolima snage i moći, i imali su snažan poriv da se identificiraju s ovim autoritetima kako bi dobili osobnu sigurnost i snagu"(Baars, 2002:346). Zar nisu ovo isti ljudi koje Adorno i sur. opisuju kao "ljudе sklone fašizmu"? Jasan je zaključak da postoji tip ljudi sklonih fašizmu- konzervativni, etnocentrični ljudi koji traže jakog vođu kojem će se podčiniti. Teorija sociologa Ronalda Ingleharta može nam pomoći da razumijemo zašto je ovakav tip ljudi bio jako zastupljen u Njemačkoj nakon drugog svjetskog rata, pogotovo među glasačima stranke Adolfa Hitlera. Prema Inglehartu (2007), ljudske potrebe i prioriteti reflektiraju socioekonomsko okruženje. "Najveća se vrijednost pridaje onim aspektima života koji su najmanje zastupljeni- u razdoblju ekonomske nesigurnosti i gladi, ratova i slično, naglašava se ekonomska i fizička sigurnost" (Inglehart, prema Tonković 2016/2017).S druge strane, ako su osnovne potrebe zadovoljene,

druge potrebe dolaze u prvi plan- sloboda, samoaktualizacija i slično. Inglehart (2007) razlikuje dva para vrijednosti- tradicionalne i sekularno-racionalne, te ekspresivne vrijednosti i vrijednosti opstanka. Prema njemu, tradicionalne vrijednosti i vrijednosti opstanka su karakteristične za društva egzistencijalne nesigurnosti. Tradicionalne vrijednosti uključuju neke od sljedećih: bog je važan, nacionalni ponos, treba poštovati vlast, pobačaj nije opravdan. Vrijednosti opstanka uključuje: ljudi daju prednost ekonomskoj i fizičkoj sigurnosti, oprez kad se radi o povjerenju strancima, osjećaj ugroženosti od stranaca, etničke raznolikosti, kulturnih promjena. Posljedice su netolerancija prema strancima, inzistiranje na tradiciji i tradicionalnim ulogama spolova, te autoritarnim političkim nazorima, kaže Inglehart (prema Tonković, 2016/2017). Nisu li upravo ove vrijednosti povezane s osobama sklonima fašizmu? Adorno i sur. (1993) kažu da su fašizmu sklone osobe etnocentrične i konzervativne, kao i sklone antisemitizmu. Zar upravo te osobine ne odgovaraju Inglehartovim vrijednostima opstanka? Osjećaj ugroženosti od stranaca, etničke raznolikosti i kulturnih promjena, netolerancija prema strancima, manjinama, ksenofobija, inzistiranje na tradiciji- nisu li sve ovo osobine, odnosno vrijednosti, etnocentričnih, konzervativnih ljudi koji imaju određenu dozu netrpeljivosti prema drugim skupinama (primjerice Židovima)? I prema Inglehartu (2007), ovakve se vrijednosti pojavljuju u vrijeme egzistencijalne nesigurnosti. Stoga možemo zaključiti sljedeće: nakon prvog svjetskog rata, u Njemačkoj nastupa velika ekonomska kriza. Nezaposlenost doseže rekordne brojeke i egzistencijalna sigurnost njemačkog naroda je na jako niskoj razini. U ovakvom turbulentnom periodu, ljudi se okreću tradicionalnim vrijednostima i vrijednostima opstanka, koje uključuju etnocentrizam, konzervativnost, naglašavanje tradicije i tradicionalnih vrijednosti. Ljudi s ovakvim svjetonazorom skloni su fašizmu i fašističkoj propagandi. Sve ovo je plodno tlo za nastanak fašističkog, totalitarnog režima, stoga nije ni iznenađujuć uspon nacizma u Njemačkoj.

4.4 Wilhelm Reich i Masovna psihologija fašizma

Wilhelm Reich, autor knjige *Mass Psychology of Fascism (Masovna psihologija fašizma)* nudi zanimljiva razmišljanja o fašizmu i razlozima nastanka istog. Naime, Reich (1946) tvrdi da je "fašizam osnovni emocionalni stav čovjeka u autoritarnom društvu". On

tvrdi da je riječ o internacionalnom fenomenu koji je prisutan u svim društvima, a ne samo u njemačkom ili japanskom društvu (Reich, 1946).¹⁴

Da bi objasnio fašizam, Reich (1946) koristi metodu istraživanja Sex-economy (ekonomija seksa), koja je nastala primjenom funkcionalizma na ljudski seksualni život. Metodologija ekonomije sexa je inspirirana Marxom (njegovom idejom da vladajuća klasa rijetko koristi silu da bi podčinila masu, već ideološku moć) i Freudovom psihoanalizom, kaže Reich (1946). Kao najvažnija otkrića Freuda koja su ključna za njegovu metodu istraživanja ističe sljedeće:

Ljudi su svjesni samo malog dijela svog psihičkog života. Puno veći dio čini onaj nesvjesni, koji ima utjecaj na i upravlja onim svjesnim djelom. Psihički fenomeni imaju funkciju, bez obzira na to koliko izgledali nebitni, i možemo ih povezati s nekim događajima iz pojedinčevog života. Također bitno otkriće Freuda je da se seksualnost razvija već u ranim fazama života, kod djece. Infantilna seksualnost najčešće je potisnuta, a razlog tomu je strah od kazne. Ta potisnuta seksualnost postaje dio pojedinčeve podsvijesti, i ima jak utjecaj na svjesni dio pojedinčeve psihe, a pojedinac tog utjecaja nije svjestan (Reich, 1946).

Metodologija ekonomije seksa je spoj Marxa i Freuda- psihoanaliza bi trebala ispuniti znanstvenu funkciju koju "socio-ekonomija ne može, a to je razumijevanje, ne povijesti i ideologije, već njene strukture i dinamike", kaže Reich (1946:23). Uključivanjem psihoanalize sociologija "može bolje razumjeti stvarnost jer napokon uključuje strukturu čovjeka", tvrdi Reich (1946:23). Psihoanaliza otkriva načine na koje dolazi do potiskivanja seksualnosti, dok se ekonomija seksa pita "zbog kojih socioloških razloga društvo potiskuje seksualnost i guši li je pojedinac" (Reich, 1946:23).

Reich tvrdi da potiskivanje seksualnosti nije bilo prisutno u ranim fazama kulture, već da je nešto što se pojavljuje "u relativno kasnim fazama kulture, u vrijeme razvoja autoritarnog patrijarhata i klasne distinkcije. U ovoj fazi, seksualni interesi sviju počeli su služiti interesima manjine" (Reich, 1946:24). Patrijarhalni brak i obitelj su institucije u kojima se manifestira ova činjenica (Reich, 1946). Do potiskivanja seksualnosti djeteta dolazi unutar autoritarne obitelji u prvih nekoliko godina života, a ovo je uloga koju preuzima crkva kasnije. Seksualna represija čini pojedince pasivnima i "nepolitičkima", i također stvara pojedince koji su zainteresirani za podržavanje autoritarnog reda. (Reich, 1946).

"Potiskivanjem prirodne seksualnosti kod djeteta, pogotovo njegove genitalne seksualnosti, čini dijete prestrašenim, sramežljivim, poslušnim, prepadnutim autoritetom, dobrim i

---

¹⁴ Napomena: svi citati u pogavlju 4.4 *Wilhelm Reich i Masovna psihologija fašizma* prevedeni su s engleskog jezika.

prilagođenim u autoritarnom smislu- paralizira pobunu jer je svaka pobuna puna anksioznosti. Ono stvara, kočenjem seksualne znatiželje i razmišljanja djeteta, jednu opću smetnju razmišljanju i kritičkom razmišljanju. Ukratko, cilj potiskivanja seksa je stvaranje pojedinca koji je prilagođen autoritarnom redu i koji će se podčiniti unatoč svom jadu i degradaciji. Potiskivanjem gratifikacije koju donosi zadovoljenje seksualnih potreba pojedinac postaje nesposoban za pobunu protiv bilo kakvog drugog potiskivanja ili represije. Rezultat je pojedinac koji se boji slobode i ima konzervativni mentalitet. Dijete se prvo prilagođava strukturi autoritarne "mini-države", obitelji. Ovo ga čini sposobnim da se kasnije podčini općem autoritarnom sistemu. Stoga je obitelj najvažnija u reprodukciji autoritarnih sistema" (Reich, 1946:25).

Nacional-socijalizam mijenjao je svoje taktike da pridobije razne društvene skupine, ističe Reich (1946). Hitler je isticao revolucionarni karakter Nacional-socijalizma da bi pridobio mase radnika, a u isto vrijeme je obećavao društvenoj eliti razne pogodnosti i dobivao financijska sredstva od njih. Dobio je podršku različitih društvenih skupina upravo na ovaj način (Reich, 1946). Razlog za uspjeh nacizma Reich (1946) pronalazi u pojedincima- zato što pojedinci imaju autoritarni karakter koji se "boji slobode". Nacional-socijalizam bio je pokret srednje klase, kojoj je Hitler obećao da će se boriti protiv velikih "biznisa", pokret koji je bio protukapitalistički i revolucionaran. Upravo zbog ovoga Hitler dobiva podršku srednje klase, koja je bila ključna za njegov dolazak na vlast (Reich, 1946). Naravno, nisu svi pripadnici srednje klase jednaki, kao što svi dobro znamo. Međutim, ono što je zajedničko svim pripadnicima srednje klase, a što je za Reicha bio glavni razlog njihovog priklanjanja uz nacizam, je njihova obiteljska struktura (Reich, 1946). Pod tim on misli na obitelji s patrijarhalnom atmosferom, koja se održava zahvaljujući strukturi agrikulturne srednje klase; naime, način života kakav je karakterističan za ruralne krajeve održava patrijarhalnu obitelj, a upravo u takvoj obitelji dolazi do potiskivanja seksualnost, zbog čega dolazi do nastanka i održavanja autoriteta, pa i nacizma, kaže Reich (1946).

Reich (1946) kaže da autoritarna država ima predstavnika u svakoj obitelji-oca. On ima poziciju u obitelji kakvu vlasnik ima u procesu proizvodnje, te on reproducira podložnost autoritetu u svojoj djeci, pogotovo sinovima. "Ovo je osnova pasivnog, podčinjenog stava srednje klase prema pojedincima kao što je Hitler. Jaka identifikacija sinova s ocem kasnije postaje identifikacija s drugim oblicima autoriteta" (Reich, 1946:45).

Reich (1946) piše u svojoj knjizi o fiksaciji ljudi na majku, činjenica koja je prisutna u autoritarnoj obitelji. Jezgra obiteljskih odnosa je fiksacija na majku, a pojedinci ove fiksacije nisu svjesni. Štoviše, Reich (1946) tvrdi da su nacionalistički osjećaji zapravo nastavak

obiteljskih odnosa- ideja nacije i domovine su zapravo ideje majke i obitelji. Reich (1946) u ovome vidi bazu nacionalističkih osjećaja u pojedincu- u fiksaciji na majku, koja bi inače bila zamijenjena drugim vezama u pubertetu, ali u patrijarhalnoj strukturi obitelji to nije slučaj. Nacionalna fiksacija i obiteljska fiksacija su identične. "Nacionalistički Führer masama predstavlja personifikaciju nacije. Ako on zna kako pobuditi obiteljsku fiksaciju masovnog pojedinca on postaje autoritarna figura oca" (Reich, 1946:46).

Wilhelm Reich također piše i o značaju svastike kao simbola. Kao simbol koji je izazivao osjećaj mističnosti, Hitlerova svastika bila je simbol antisemitizma. Međutim, ovo značenje simbol je dobio tek u kasnim fazama povijesti (Reich, 1946). Prema Reichu (1946), svastika je simbol plodnosti, te svastika znači "penis" na starom indijskom jeziku. Reich kaže da je svastika zapravo ilustracija dvaju isprepletenih ljudskih tijela za vrijeme spolnog odnosa. Ovaj simbol ima jak utjecaj na podsvijest pojedinca (pogotovo onog koji potiskuje svoju seksualnost), tvrdi Reich (1946), iako kaže da nije svastika razlog uspjeha fašističke masovne propagande¹⁵- ali je ipak moćan stimulans. Što je više seksualno nezadovoljan pojedinac, to je ovaj simbol moćniji. "Ako je uz to još i prikazan kao simbol časti i vjernosti, još je lakše prihvaćen zbog seksualno-obrambenih moralističkih tendencija" (Reich, 1946:87).

5. Zaključak

U ovom radu bavili smo se temom totalitarnih društava, autoriteta i ljudske podložnosti autoritetu, te smo isto primijenili na kontekst nacističke Njemačke u pokušaju da objasnimo kako takva društva nastaju i zašto dobivaju podršku naroda. Nakon proučavanja povijesnog konteksta i analize društvenih skupina i klasa Njemačke nakon Prvog svjetskog rata, analizirali smo teorije nekolicine autora čije su teme proučavanja bliske s temom ovog rada, te smo primjenom analize ovih autora na kontekst Njemačke pokušali doći do zaključaka o državi za vrijeme nacizma. Sociološka objašnjenja uglavnom koriste ideje

---

¹⁵ Oglašavanje ili propaganda je igralo važnu ulogu u Trećem Reichu. Iako je, prema Pamela Swett (Declarco, 2015.), medij komercijalnog oglašavanja bio uglavnom odvojen od jezika političke propagande, ono je bilo "zagađeno" rasnom ideologijom kao i strategijama oglašavanja koje su bile prilagođene novoj političkoj situaciji. Oglašavanje je bilo na strani Nacional-socijalizma u vrijeme ekonomske krize ranih tridesetih, i komercijalna kultura bila je jedna od centralnih komponenti u procesu normaliziranja Nacional-socijalističkog svjetonazora.

autoritarne ličnosti, autoritarne obitelji, potisnute seksualnosti, vrijednostima opstanka i negativne slobode. Za kraj ovog rada, želio bih napraviti sintezu svega što je rečeno u poglavlju *Sociološka analiza*, kao i iznijeti neke dodatne zaključke i razmišljanja.

Povijesno-ekonomska objašnjenja uspjeh nacizma često objašnjavaju lošom ekonomskom situacijom koja izaziva očaj u njemačkom narodu, te Hitlerovim izvrsnim govorničkim sposobnostima, kao i intenzivnom propagandom. Sociologija zalazi ispod površine, te objašnjenja traži u samim ljudima i njihovoj prošlosti. Nemoguće je ne primijetiti utjecaj psihologije i psihoanalize na sociološku teoriju o kojoj je bilo govora u ovom radu.

Erich Fromm (1941) tvrdi da je sloboda nešto što je postalo relevantno i važno ljudima tek nedavno u ljudskoj povijesti. Ono što ljudi danas uzimaju zdravo za gotovo, sloboda, nije nužno nešto čemu ljudi univerzalno teže. "Sloboda od" je nešto za što su se ljudi često borili u povijesti, i znači slobodu od autoriteta i drugih institucija i pojedinaca. Međutim, kad ljudi dobiju "slobodu od", ona mora biti popraćena "slobodom za" (kreativne aktivnosti spadaju u "slobodu za", primjerice). Međutim, ljudi najčešće "slobodu za" mijenjaju nekim drugim autoritetom koji slični onom što je prije bilo, jer im to daje određenu sigurnost. Kad su stvari o kojima treba razmišljati i koje se smiju raditi ograničene, to čini život lakšim jer treba donositi manje odluka. Ovo podčinjavanje autoritetu Horkheimer (2002) vidi kao nešto što je prisutno kroz čitavu ljudsku povijest. Ljudi su se uvijek podčinjavali autoritetu, najčešće zbog vlastite koristi. Možda su se ljudi u Njemačkoj pokorili Hitleru upravo zbog vlastite koristi, a to je rješenje ekonomske krize koju je Hitler nudio? Čak i kad su se oslobodili od "starih" autoriteta, ljudi se podčinjavaju jednom novom-ekonomskom sistemu. Prema Horkheimeru (2002), razlog zašto ljudi pristaju na podčinjavanje političkim sistemima je njihov pristanak da budu robovi ekonomskog sistema. Možemo li onda reći da su se Nijemci, kao robovi nemilosrdnog ekonomskog sistema, dobrovoljno podčinili totalitarnom režimu u vrijeme brojnih nesigurnosti u ekonomiji? Horkheimer (2002), a i drugi autori (Reich, Adorno) izvor ljudske tendencije da se podčine autoritetu traže u institucijama, prvenstveno u obitelji. Podčinjavanjem apsolutnom autoritetu oca u obitelji, djeca se "treniraju" za podčinjavanje drugim autoritetima u životu, kao što je fašistički vođa primjerice. Taj "trening" kasnije nastavlja crkva i škola. Institucije stvaraju ljude s određenom ličnošću koja je podložna autoritetu, koju mnogi od ovih autora zovu autoritarna ličnost. Ovakvu ličnost imaju ljudi koji su skloni fašizmu, što je primijetio Fromm u istraživanju na glasačima Hitlerove stranke. Kasnije je isto primijetio i Adorno (1993), te je istraživanjem utvrdio da su ljudi skloni fašizmu etnocentrični, konzervativni i skloni antisemitizmu. Upravo su ovo karakteristike ljudi u doba ekonomske nesigurnosti, prema teoriji Ronalda Ingleharta, pa nije ni čudo da je

fašizam uspio u poslijeratnoj Njemačkoj. Wilhelm Reich (1946) također piše o autoritarnoj ličnosti i autoritarnoj obitelji, međutim on naglasak stavlja na seksualnost. Potiskivanje seksualnosti je nešto što je prisutno u društvu kao posljedica represije koju na pojedinca vrši društvo, a posebno obitelj. Potiskivanje seksualnosti, koje započinje u autoritarnoj obitelji, stvara pojedince koji su prestrašeni, sramežljivi, poslušni, boje se autoriteta i dobro su prilagođeni u autoritarnom smislu. Ovo potiskivanje stvara, kočenjem seksualne znatiželje i razmišljanja djeteta, jednu opću smetnju kritičkom razmišljanju, te stvara pojedince koji se podčinjavaju autoritetima. Erik Erikson (prema Baarsu, 1993) kaže da je Nijemcima, zbog njihove kulture i povijesti, nedostajao jak unutarnji autoritet što su nadoknađivali grubim ponašanjem prema svojoj djeci, od koje su zahtijevali apsolutnu poslušnost. Stoga vidimo da je autoritarna obitelj svakako nešto što je bilo prisutno u Njemačkoj.

Naravno, sociologija nije jedina znanost pomoću koje možemo razumjeti totalitarne režime, autoritet i nacizam. Zasiurno i psihologija nudi zanimljiva objašnjenja, što se jasno vidi iz činjenice da je na većinu sociologa o kojima je bilo govora u ovom radu jako utjecala psihologija, a pogotovo psihoanaliza i Sigmund Freud. Filozofija isto nudi zanimljive perspektive i rasprave, kao što je meni osobno uvijek draga rasprava o prirodi čovjeka, uz koju se često spominju i dva kineska mislioca Mencius i Xun Kuang. Mencius je tvrdio da su ljudi po prirodi dobri - ali je loš utjecaj društva taj koji uzrokuje loš moral u ljudima, dok je Xun Kuang tvrdio da su ljudi po prirodi zli i da je "dobrota" nešto što se stječe vježbom i trudom. Koliko god rasprava o tome jesu li Nijemci masovno ubijali židovski narod i pokušali pokoriti čitav svijet zbog toga što su ljudi zli po svojoj prirodi bila zanimljiva, ona izlazi iz domene sociologije, a vjerojatno i iz domene znanosti. Svakako, zaključak je da sociologija nije jedina znanost pomoću koje možemo objasniti fenomene i procese o kojima smo govorili u ovom radu.

Za kraj, želio bih pokušati dati odgovor na pitanje koje sam postavio u uvodu i koje je inspiriralo čitav ovaj rad: je li moguće da u današnjem društvu ponovo dođe do nastanka jednog društva poput nacističke Njemačke? Uzevši u obzir sve što je do sad rečeno u ovom radu, moj zaključak je da je nešto takvo lako moguće. Čini se da je sklonost totalitarizmu fašističkog i nacističkog predznaka prisutna u pojedincima u svim društvima, a ne nešto što je svojstveno nekom određenom narodu. Institucije koje stvaraju pojedince podložne autoritetu i totalitarnim sistemima, okolnosti koje čine pojedince sklonima tradiciji, etnocentričnima, kao što je ekonomska kriza, čine potpuno mogućim da netko iskoristi okolnosti, kao što je to učinio Adolf Hitler, da uspostavi jedno totalitarno društvo. Čini se da se s ovim zaključkom slaže i britanski povjesničar Ian Kershaw, koji (prema Wolff, 2015) kaže da "presedan koji se

daje nacionalnim interesima mogu iskoristiti ekstremistički pokreti antiimigrantske i antiislamističke desnice i mogu postaviti bazu za potencijalno ožvjljenje fašističkih tendencija, te upozorava na opasnost vakuuma koji nastaje kao rezultat gubitka demokratskih vrijednosti". Profesor povijesti George Mosse kaže da "fragmenti naše zapadne kulture i ideološke prošlosti koje je fašizam iskoristio za svoje potrebe još uvijek čekaju spremni da ih se opet iskoristi" (Mosse, prema Wolff, 2015). Zaključak koji smo izveli iz rasprave u ovom radu poklapa se s njihovim zaključcima, koje su oni donijeli mnogo prije. Ovome u prilog idu i činjenice koje govore o rastu popularnosti desnice, pa i one fašističke, pogotovo u Europi (pa i u Hrvatskoj) od početka ekonomske krize 2008. godine. Svakako se vidi sličnost s Njemačkom nakon Prvog svjetskog rata- uslijed ekonomskih poteškoća ljudi postaju sve više orijentirani prema tradiciji i etnocentrizmu, te dolazi do rasta popularnosti desnih političkih opcija. Ovaj put "žrtveno janje" nisu Židovi, već imigranti i manjine, ponajviše muslimani, ali i Romi i druge manjine.

6. Popis literature

Adorno, T., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. i Sanford, N. (1993). *The Authoritarian Personality*. New York: W.W. Norton Company.

Baars, Jan i Scheepers, Peer (1993) "Theoretical and methodological foundations of the authoritarian personality." *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 28(29)

Declercq, Robrecht (2015). "Selling under the Swastika: advertising and commercial culture in Nazi Germany." *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 22(5): 850-852

Fromm, Erich (1941). *Escape from Freedom*. New York: Open Road Integrated Media.

Horkheimer, Max (2002). *Authority and the family. Critical theory: Selected Essays*. New York: Continuum.

Inglehart, R. i C. Welzel (2007). *Modernizacija, kulturna promjena i demokracija. Slijed ljudskog razvitka*. Zagreb: Politička kultura.

Paun, Stefan (2008). "Nazi germany and the establishment of the Third Reich", *Economics, Management, and Financial Markets*, 3(4): 42-46

Reich, Wilhelm (1946). *The Mass Psychology of Fascism*. New York: Orgone Institute Press.

Tonković, Željka. Suvremene sociološke teorije I- makropristupi. Nastavni materijali 2016./2017.

Wilde, Robert. "Find Out Who Supported Hitler and Why." ThoughtCo.
<https://www.thoughtco.com/who-supported-hitler-and-why-1221371> (22. rujna, 2017.).

Wolff, Noga (2015). "Exploiting nationalism in order to repudiate democracy: the case of Fascist Italy and Nazi Germany", *Journal of Political Ideologies*, 20(1): 86-108

Dodatni izvori:

Mothertravel.com <http://motherearthtravel.com/history/germany/history-13.htm> (22. rujna, 2017.)